

SETODE KOLMEKUNINGAPÄEVAST¹

Annika Pant

Lähtuvalt inimese usukuuluvusest ja muidugi ka emakeelest on kolmekuningapäeval erinevaid nimetusi. Õigeusklikud setod on nimetanud seda kalendritähtpäeva *viiristmises* ('veeristamiseks') või ka jordanipühaks. Viimane neist tähistab päeva, mil Ristija Johannes Jordani jõel 30-aastase Jeesuse ristis. (Hiemäe 2006: 91, 93) *Viiristmise* päevaga on seotud hulk uskumusi ja kombeid, millest järgnevalt ülevaate annan. Artikkel põhineb peamiselt Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi materjalil ja Leho Lumiste 1944. aastal ilmunud ajaleheartiklil „Viiristamise päiv“.

Pärast uue aasta algust on setode jaoks järgmine tähtis püha *viiristmine* (H II 63, 473 (8)). *Viiristmine* on 19. jaanuaril (RKM II 304, 420 (3)). Kalendritähtpäeva eelõhtul tegi talu perenaine söe või kriidiga kõigile ustele ning akendele risti, et kratt sisse ei pääseks (Lumiste 1944: 6; RKM II 304, 420 (3)). Samuti tegi ta risti kaevu raketele, kinnitas naelaga väikese puust risti kaevule või viskas risti kaevu, et vesi püsiks kogu aasta puhtana. Talu peremees viis samal ajal aita teise risti, et kaitsta salve vanapagana ja krati eest. (Lumiste 1944: 6)

Viiristmise ööl oldi üleval ja loeti pühakirju (ERA II 173, 707/8 (4)). Hommikul tuldi üles, pesti silmnägu, kummardati ikooni ees ja oodati, kuni kirikust koju tullakse (ERA II 173, 708 (5)). Kirikusse mindi eesmärgiga end igasugu hädade raviks ristiveega pesta. Rahvas pesi end poolalasti ka jääkülma veega (H II 63, 473 (8)), sest ristiveel oli suur võim (ERA II, 175, 328 (1)). Alati püüti teha nii, et igast talust läheks vähemalt üks inimene kirikusse, sest kirikus ristitud vett toodi koju nii klaasi (ERA II 173, 707/8 (4)), pange kui ka pudeliga (ERA II, 175, 328 (1)). Jordanipäeval vett ristides ristiti ära ka kõik maailma mered, järved, jõed ja kaevude lätted (H II 63, 473 (8)).

Lisaks ristiveega pesemisele seda ka joodi (E8°6, 57 (245)). Kui kirikust tulija koju jõudis, valas perenaine osa ristiveest toopi või kaussi, kust

¹ Artikkel on valminud TÜ kursuse „Seto elulaad, elatusalad ja pärimuskultuur“ ise-
seisva tööna. Juhendas Elvi Nassar.

kogu perekond seda jõi (Lumiste 1944: 6). Kui kellelgi oli mingisugune haigus, pühitseti teda esmalt ristiveega ja seejärel pidi ta kolm neljandikku sellest veest alla neelama. Iga kord, kui keegi haigeks jäi, anti talle jälle ristivett. (ERA II 173, 707/8 (4)) Ristivett valati ka kaevu (ERA II 173, 707/8 (4); ERA II, 175, 328 (1); H II 63, 473 (8)), et vesi püsiks puhas ja kannad kaevu ei läheks (Lumiste 1944: 6), ning tilgutati majja (H, R9, 5 (3); RKM II 14, 133 (38)).

Ristivett anti ka loomadele. Selle kohta, millal ja kuidas ristivett loomadele anti, on arhiivimaterjalis mitmeid erinevaid kirjeid. Ühe allika järgi pandi tilgake ristivett loomadele toidu sisse (ERA II, 175, 328 (1)), teise allika järgi anti loomadele seda siis, kui nad haigeks jäid (EKRK I74, 101 (34)), kolmanda järgi pesti lehma sarvi ja udarat ristiveega siis, kui see esimest korda tiineks jäi ((ERA II 267, 393/4 (6)). Mõned setodest hoidsid pühitsetud vett alles ka selleks ajaks, kui kari kevadel esimest korda metsa lasti. Seal pritsisid nad igat looma veega selleks, et need priskeks kasvaksid. (H II 63 , 473 (8))

Ülejäänud ristivesi hoiti terveks aastaks rohuna alles (ERA II, 175, 328 (1); H II 63, 473 (8)), säilitades seda *kibotis* või *pühäsenulgas* riiulil (Lumiste 1944: 6). Ristivee kohta usuti, et see ei lähe mitu aastat halvaks (ERA II 267, 393/4 (6)). Seda tarvitati peamiselt haiguste, eriti kadeduse vastu. Kadedus olevat nii inimestel kui ka loomadel kurjast silmast ehk kaetamisest saadud haigus. (ERA II 174, 539 (15))

Viiristmise päev oli ühtlasi paastupäev (RKM II 304, 420 (3)). Ühe allika järgi paastuti terve päev ja sööma hakati alles siis, kui tähed taevasse tulid. Sealjuures paastusid noored tüdrukud selle eesmärgiga, et saada omale kena noor kosilane. (ERA II 173, 706 (1)) Teise allika järgi istuti sööma siis, kui kirikust koju tuldi. Kui perekonnast keegi kirikus ei käinud, ei söödud enne, kui arvati, et vesi on ära ristitud. Kui vesi sai kella kaheteistkümnel ajal ristitud, pandi küünal põlema, kummardati ikooni ees ja hakati perenaise valmistatut sööma. (ERA II 173, 708 (5))

Viiristmise päeval ei käidud külas, vaid oldi kodus ja loeti pühakirju. Samuti rääkisid vanemad noorematele sellest, kuidas vanasti pühi peeti. (ERA II 173, 707 (3)) Kuigi külas ei käidud, viidi vanematele külaelanikele siiski *vatska*. Iga vanakese jaoks küpsetati üks *vatsk*, mis kaeti koorega või kasteti suhkruveetesse. Viijateks olid tavaliselt lapsed, kes edastasid vanakesele saatja nime ja soovid. Tavaliselt sooviti vanakestele palju eluaastaid, mistõttu olid õnnelikud need, kes said palju *vatska*. (Lumiste 1944: 6)

Viiristamise päeval mängiti viimast korda jõulumänge ja saadeti *talsipühad* külast välja. Mängitavad mängud olid tegevusrohked, jõulised ja juba lähenevaid igapäevatöid ennustavad. Eriti mängiti mänge, kus moodustus liikuv ring. Kõige levinum ja harrastatum neist oli *linakakminõ* ('lina kitkumine'). Selles toodi esile kõik tööd lina külvamisest kuni linast tehtud riiete selga panemiseni. Samuti ennustati *viiristamise* päeval ilma. Usuti, et kui *viiristamise* päeval on halb ilm, saabub hea vilja-aasta, kui sajab lund, saab suvel palju marju, ja kui tuiskab, tuleb sõda. Ka kevadist suurvett ennustati jordanipühaks jõeale raiutud augu järgi: kui auk täitub veega, tungib Piusa jõgi kevadel üle kallaste, kui auk ei täitu veega, tuleb veevaene ja halb kevad. (Lumiste 1944: 6)

Käsitöökirjalised materjalid Eesti Rahvaluule Arhiivist

H II 63, 473 (8) < Setu, Vastseliina v – Jaan Sandra (1900)

H, R9, 5 (3) < Setu – J. Hurt (1903)

ERA II 173, 706 (1) < Seto, Vilo v, Targamäe k – A. Oinas-Tammeorg (1937)

ERA II 173, 707 (3) < Seto, Vilo v, Targamäe k – A. Oinas-Tammeorg (1937)

ERA II 173, 707/8 (4) < Seto, Vilo v, Targamäe k – A. Oinas-Tammeorg (1937)

ERA II 173, 708 (5) < Seto, Vilo v, Targamäe k – A. Oinas-Tammeorg (1937)

ERA II 174, 539 (15) < Seto, Satseri v, Kundruse k – V. Savala (1938)

ERA II, 175, 328 (1) < Seto, Järvesuu v, Podmõtsa k – Aleksei Tubli (1938)

ERA II 267, 393/4 (6) < Setu, Vilo v, Truba k, Petseri v – Maria Ilvik (1939)

E8^o6, 57 (245) – M. J. Eisen

RKM II 14, 133 (38) < Setu, Meremäe v, Vaskla k – Liis Pedajas (1941)

RKM II 304, 420 (3) < Setumaa – O. Ikla (1973)

Kirjandus

Hiiemäe, Mall 2006: *Päiv ei ole päiväle veli: lõunaeesti kalendripärimus*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Lumiste, Leho 1944: Viiristamise päiv. – *Postimees*, 06.01.1944, lk 6. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=postimeesew19440106.2.43> (14.11.2019)

Annika Pant: Epiphany of Setos

In this article, I give an overview of the beliefs and traditions relating to the Seto epiphany. Setos themselves call this day *viiristmine* or *jordanipühä*.

After the new year, the next important holiday for Setos is *viiristmine* on the 19th of January. On the evening before *viiristmine*, the housewife made a cross with charcoal or chalk on all the doors and windows to prevent the visiting of *kratt* (a mythological creature of Estonian folklore). In the morning of *viiristmine*, people washed their faces, bowed to the icon, and waited for the others to come home from church. People went to the church to wash themselves with holy water in order to prevent and treat all possible illnesses. People brought the holy water home in a glass, bucket or bottle. In addition to washing, the holy water was used for drinking and pouring into the well. It was also given to the animals and sprinkled all over the house. The holy water was kept as a medicine. Every time somebody in the family got sick, they were given holy water. It was believed that holy water does not spoil for years.

People fasted on the day of *viiristmine*. Some people believed that they should not eat all day and could only start eating after the stars fill the sky. The day of *viiristmine* was the last day to play Christmas games. The games served as a preparation for the upcoming everyday labour. In particular, people played games that involved moving in a circle. One of the most popular games was *linakakminõ* (imitating working with flax). The weather was also forecast on the day of *viiristmine*. People believed that bad weather indicates good crops, snow indicates loads of berries, and a blizzard indicates war.

Annika Pant: Setodõ kolmõkuningapääväst

Artiklin anna ülekaehusõ setodõ kolmõkuningapäävä (setodõ jaos viiristmine vai jordanipühä) uskmiisist ni kombist.

Peräst vahtsõ aastaga alostust om setodõ jaos järgmäne tähtsä pühä viiristmine, midä peetäs 19. jaanuaril. Õdak inne viiristmist tegi talo pernaanõ hüdse vai kriidiga kõigi ussi ni akõndõ pääle risti, et puuk sisse ei pääsessi. Viiristmise hummogu tulti üles, mõsti suu ärq, kumardõdi jumalat ja oodõti kooniq kerikust kodo tuldäs. Kerikuhe minti tuujaos, et hinnäst